

Inledning

Islam framstår ofta som en hård, lagisk religion där individer lever i stor fruktan för Allah. Som muslim försöker man, så gott man kan, att göra det man tror är rätt, för att, om möjligt, behaga Allah och undgå helvetets flammor. Den religiösa rörelse inom Islam som kallas Sufism verkar betona helt andra saker. Istället för rättens yttre väg är detta den inre, mystiska vägen. Medan Sharia, den muslimska lagen, vill leda muslimer på skyldigheternas och rättigheternas väg för att ge ordning åt individen och samfundet, vill sufismen göra det på andlighetens och disciplinens väg.

I denna uppsats vill jag ge en översiktsskildring av Sufismen, dess ursprung, dess föregångare, dess ordnar och dess grundläggande troslära. Jag gör det genom att utgå från Ferro Mehmedovic's arbete "Sufism, mötesplats mellan Islam och Kristendom?" Min uppsats är till mångt och mycket en sammanfattning av delar av Ferros arbete.

Sufismens ursprung

Begreppet *sufism*

Begreppet sufism kommer troligen från det arabiska ordet för ylle, *suf*. Att klä sig i yllemantlar var för tidiga sufier ett tecken för fattigdom och försakelse. Även om inte alla sufilärjungar i alla tider har burit yllemantlar så har man bejakat den inre avskildhet som yllemanteln representerar. En sufier lever i en strävan efter renhet vilket tar sig uttryck i inåtvändhet och självrannsakan då man försöker utplåna sina hemligaste begär.

De som betonat sufismen som en vishetslära, har härlett begreppet sufism till det grekiska ordet för vishet, *sofos, sofia*. Detta samband har gjorts för att visa på sufismens strävan att nå kunskap som inte kan vinnas enbart genom en intellektuell reflektion utan genom försakelse av världen. Denna kunskap erhålles i en erfarenhet då människan uppnår en förvandlande förening med Gud. Även om detta samband troligen inte existerar visar det ändå tydligt på kopplingen mellan sufism och olika grekiska, filosofiska strömningar.

Begreppet sufism började förmodligen att användas på 800-talet om de muslimer som betonade det inre före det yttre; meditation före handling, andlig utveckling före lagtrogenhet och själens rening före social gemenskap. Det finns grundläggande två olika uppfattningar angående sufismens ursprung. Rörelsen ser sig själv som en intensifierad form av Islam med sitt ursprung hos Muhammed själv. Den moderna vetenskapen ser sufismen som sprungen ur östkyrkliga munkideal, gnosticism, nyplatonisk filosofi och österländska meditationstekniker.

Muhammed

Inom sufismen vill man gärna tala om Muhammed och Koranen som rörelsens ursprung. Man ser då sufismens ursprung i Muhammeds tid som asket då han regelbundet tillbringade sina nätter i en grotta i närheten av Mecka. Under denna tid fick Muhammed, enligt Koranen och traditionen ett antal uppenbarelser, bl.a. genom besök av vad som visade sig vara ängeln Gabriel. Det var genom dessa uppenbarelser som Koranen kom till. En annan viktigt händelse i Muhammeds var hans himmelfärd då han, enligt traditionen, red på en mystisk bevingad

häst och fick träffa tidigare profeter som Adam, Mose och Jesus för att till slut anlända till den sjunde himlen. Dessa och liknande händelser i Muhammeds liv är viktiga för sufier för att visa att sufismen har sitt ursprung hos Guds profet.

Kristendomen

Inom den moderna vetenskapen pekar man på andra faktorer för sufismens uppkomst. Kristendomen är en sådan som med sin litteratur och munkrörelser utövade en stark påverkan på den tidiga sufismen. Det kristna munkväsendet var starkt under den här tiden inte minst i Irak där den nestorianske eremiten, Isak från Nineve, utövade ett stort inflytande genom sina skrifter. Han menade att själens rening och upplysning endast kunde nås genom späkning och tillbakadragenhet från världen. Den frommes enda sätt att bibehålla Guds kärlek var bönen, vilket innebar att fullständigt absorberas i Gud.

Nyplatoniskt och österländskt tänkande

Förutom kristendomen, framhävs också nyplatonismens inflytande för sufismens uppkomst. De sufiska tankeströmningarna började ta form under 700-talet för att nå sin höjdpunkt under 1200-talet. Under denna period översattes många filosofiska verk, till språk som var tillgängliga för muslimerna, av kristna översättare, som själva var påverkade av grekisk filosofi. Sufismens spridning österut i Persien och i Indien ledde till att den också påverkades av zoroastrism, hinduism samt gnosticism. Flera verk som belyste yogan blev tillgängliga genom att de översattes till persiska och arabiska.

Koranen

Även om Koranen beskriver Gud som en avlägsen Gud som människor ska underkasta sig och vörda på avstånd menar sig sufierna finna stöd, i Koranen, för att Gud vill vara nära och att det faktiskt är möjligt att komma honom nära. Detta gör man genom att tolka Koranen på ett annat sätt än vad som är vedertaget inom ortodox Islam. Man menar sig läsa Koranen i olika nivåer eller skikt; det litterära, det historiska, det etiska, det symboliska och det mystiska. Detta gör att man omtolkar många av de yttre handlingarna som Islam präglas av för att ge dem en mer mystisk, andlig, innebörd. Detta har givetvis inneburit stora konflikter mellan sufier och företrädare för en mer ortodox Islam som menar att sufismen hotar det muslimska samfundet i sina mystiska tolkningar av Koranen.

Sufismens föregångare

Rabia al-Adawiyya (721-801)

Rabia är en av de allra första omtalade sufierna. Förutom att hon är en tidig föregångare är hon också en av sufismens få kvinnliga helgon. Rabia var en frigiven slavinna och flöjtspelerska som under sin ungdom verkar ha försörjt sig genom prostitution. I staden Basra, som hon kom från, började hon leva i meditation dygnet runt. Hon levde sitt liv i sträng avhållsamhet och askes. Rabia såg asketismen som en förberedelse för att nå djupare andliga nivåer. En av dem sakerna som präglade Rabia allra mest var hennes betoning av mystikerns osjälviska kärlek till Gud. Hon ska bl. a. ha sagt följande:

”O min Gud, om jag dyrkar dig av rädsla för helvetet, bränn mig i helvetet, och om jag dyrkar dig i hopp om paradiset, stäng mig ute därifrån, men om jag dyrkar dig för din egen skull, undanhåll då inte mig din eviga skönhet.”¹

Rabias tal om törstande kärlek till Gud, hans skönhet och härlighet, som endast kan släckas genom en uppenbarelse av honom själv, har starkt präglat sufismens historia.

Abu Yazid al-Bistami (800-874)

Man vet väldigt lite om Abu Yazid´s historia. Det man vet är att hans lärjungar bildade en skola, cirka hundra år efter hans död. Många av de legender som florerar och som har tillskrivits honom anses av forskare inte vara tillförlitliga. Enligt Bistami var Gud den enda verkligheten. Människors önskan att söka Gud måste uttryckas i askes, försakelse och ödmjukhet, vilket syftar till att betona den egna personens obetydlighet. Målet är att utplåna sig själv. Bistamis bidrag till sufismen är framförallt den betoning han la på den extatiska upplevelsen.

Abu al-Qasim al-Junayd (-910)

På grund av den ansträngda relationen mellan sufier och rättslärda fanns det många sufier som var extra försiktiga i sina formuleringar. En av dessa var Abu al-Qasim al-Junayd. Junayd föddes i Bagdad där han också studerade islamisk rätt hos dåtidens mest framstående jurister och laglärda. Junayd blev tidigt introducerad i sufismen. Han kom att spela en betydande roll i att beskriva de sufiska tankegångarna på ett sätt som ortodox Islam kunde acceptera. Junayds lära om självutplåning har kommit att prägla den sufiska filosofin starkt. Den har inspirerat sufier till ett liv i späkning och metodisk utplåning i en strävan att kunna identifiera sig med den ursprungliga gudomliga idén om alltings enhet.

Al-Hallaj (858-922)

Hallaj föddes i Iran men flyttade tidigt, tillsammans med sin familj, till Bagdad där han kom i kontakt med sufismen. Han visade redan från början prov på stor hängivenhet i bönen, meditationen och askesen. Hallaj började alltmer känna sig missförstådd och kritiserad av både de lärde såväl som sufier vilket fick till följd att han bröt med dem och istället vände sig direkt till folkmassorna. Genom Hallajs extatiska upplevelser började han mer och mer identifiera sig själv med Gud vilket gjorde att han fick hela det muslimska etablissemanget emot sig och att de flesta av hans anhängare lämnade honom. Han dömdes till döden i Bagdad 922. Hans avrättning var extremt grym och har beskrivits som en av historiens mest gripande. Trots att Hallaj inte hade så stort inflytande på sufismen, rent idémässigt, har han fått stor betydelse genom sitt martyrskap, hans extatiska uttalanden om kärlek och förening, betoningen av gudomlig närvaro och nödvändigheten av den mänskliga personens frånvaro.

Abu Hamid Ghazali (1058-1111)

Ghazali föddes i Tus i norra Iran. Som ung studerade han juridik, filosofi och teologi samtidigt som han introducerades i mystiken. Vid 28 års ålder anställdes han vid universitetet i Bagdad för att några år senare utnämnas till professor. På grund av hans analytiska och kritiska läggning kom han, under höjden av hans karriär, in i en allvarlig existentiell kris.

¹ Esposito, 2001, s 142.

Ghazali var med om en stark mystisk upplevelse som blev en vändpunkt i hans liv. Han fann lösningen på sina problem i sufismen. Den erbjöd en upplevelse av det inre livet och karaktärens förvandling som Ghazali inte fann någon annan stans. Han slutade som professor i Bagdad för att helt ägna sig åt att söka andlig vägledning av olika andliga mästare. Han blev en stor förespråkare av askes, försakelse och meditation medan han intog en mer balanserad hållning i förhållande till mystiska spekulationer och extatiska utbrott. Ghazalis största bidrag till sufismen bestod i att han förenade en ortodox teologi med religiösa erfarenheter och en inre hängivenhet vilket bidrog till att sufismen fick en legitim plats i det muslimska samfundet.

Muhyi ad-din Muhammad ibn Ali ibn Arabi (1165-1240)

Ibn Arabi är en av dem som har påverkat muslimska mystiker och filosofer allra mest. Hans skrifter har inte bara påverkat sufier utöver världen utan även varit av viss betydelse för kristen mystik. Ibn Arabi föddes och växte upp i Murcia i Spanien där han fick den bästa tänkbara utbildningen men även gjorde en mystisk upplevelse som fick stor betydelse. Han fick under de kommande åren kontakt med samtidens intellektuella elit men var även med om en mängd mystiska upplevelser. Han ska vid flera tillfällen fått budskap från avlidna profeter och helgon bl.a. från Jesus. Han såg sig själv som Jesus och Muhammeds arvtagare och tillskrevs en rad övernaturliga förmågor. Ibn Arabis lära beskrivs som panteistisk då han omtolkade Koranens lära, om att det bara finns en Gud, till att det inte finns något annat än Gud. Han blev givetvis oerhört attackerad av företrädarna för en mer ortodox muslimsk tro. Han tvingades till flykt och dog vid cirka 75 års ålder.

Jalal ad-din Rumi (1207-1273)

Rumi ses som den persiske poesins störste diktare. Hans poetiska verk omfattar mer än 32 000 verser och har varit till inspiration för miljontals muslimer. Rumi föddes i nuvarande Afghanistan men hans familj var, på grund av den mongoliska invasionen, tvungna att flytta och hamnade till slut Konya i Anatolien. Vid 24 års ålder påbörjade Rumi sin sufiska träning och ryktet om honom som en vis och lärd undergörare växte sig snabbt starkt. Han gick från att ha varit en nykter askes och teolog till att bli en extatisk dansare och hänryckt poet. Sin inspiration fick han från Shams ad-din Tabrizi som kallades ”den flygande dervischen”. Han var en underlig karismatisk man som ansågs besitta magiska krafter och förmågan att se in i framtiden. Efter cirka två års intensiv gemenskap de två männen emellan försvann Tabrizi plötsligt. Rumis sorg över detta fick hans poetiska ådra att blomma ut. Han lämnade strax därefter sin tjänst som professor för att ägna sig helt åt diktningen, att undervisa om vägen till Gud och social verksamhet.

Sufiordnarna

Under 1100-talet började de första sufiordnarna att ta rum. Under 1200-talet började rörelsen förvandlas från lösa sammanslutningar som träffades i Moskén och i gästhem till organiserade brödraskap och ordnar av tiggare. Suficentrat förvandlade den klassiskt elitistiska sufismen till en folkrörelse som omfattade alla samhällsklasser. Centrat bestod av flera byggnader; mästarens och medlemmarnas bostäder, härbärke, skola, moské, kök, vårdrum och meditationsrum. Detta möjliggjorde ett socialt arbete med härbärke för resande och mat och utbildning för fattiga men också att utomstående kunde delta i de olika aktiviteterna som tideböner, religiösa sånger och danser. Man införde också ett associerat lekmanamedlemskap vilket öppnade möjligheten att leva ett vanligt liv med arbete och familj samtidigt som man

underkastade sig mästarens auktoritet. Man kan säga att sufismen nu kunde utövas på tre olika nivåer. Den första nivån innebar tiggarkonivet på ett suficentra, den andra nivån en aktiv association med centrat och den tredje en folktro.

Det vanliga var att de som ville bli medlemmar i ett suficentra först skulle bli godkända av mästaren, suficentrats ledare. Innan någon blev godkänd ställdes en del krav. Aspiranten förväntades vara en tjänare till människor och till Gud. Han förväntades göra sig av med alla nutida och framtida livets omsorger. Han skulle bevara sitt hjärta i en konstant koncentration, vilket skulle visa på att hans enda begär var hängivenheten till Gud. När dessa krav var uppfyllda kunde aspiranten låta sig invigas av mästaren.

På grund av sufiordnarnas framväxt möjliggjordes sufismens expansion bland folkmassorna. Detta innebar att sufismen började växa kraftigt samtidigt som det asketiska blev mindre och mindre betonat. Sufiordnarna blev med tiden också islams främsta missionsorganisation. Det uppstod en mängd olika sufiordnar med många olika inriktningar och filosofier. Vissa sufiordnar gick så långt utanför det ortodoxa islam så att man började inför helgondyrkan, fetischism och alkoholförtäring. Man förklarade vissa gravplatser kraftladdade så att folk började vallfärda till dem. I vissa tider blev sufiordnarna kraftigt motverkade och förföljda på grund av den vidskeplighet och den annorlunda tolkning av Koranen som fanns där. I andra tider fick ordnarna ett enormt inflytande och även möjlighet att påverka muslimska nationers utveckling och framtid. I Europa finns det, mycket förenklat, två olika typer av sufism. Dels en nyandligt inspirerad form, som tilltalar många västerlänningar, dels en mer islamistisk form.

Sufismens troslära

Eftersom sufismen är en så pass mångfacetterad rörelse kan det vara svårt att beskriva en gemensam troslära. Det finns dock en hel del gemensamma drag.

Islams tanke om Gud som den absolute, allestädes närvarande och verkliga har av sufierna uppfattats betyda att han är den enda verklighet som finns. Gud är ljus och kärlek. Om människan ska kunna se Gud måste hon upplysas med särskild kunskap, eftersom även kunskap är ljus. Inom islam betonas Guds transcensens väldigt starkt, inom sufismen har man mer kommit att betona hans immanens. Det går att komma honom nära, det går att lära känna honom, att se honom.

Vägen till den kunskap som behövs för att se Gud går dels genom externa källor och dels genom mystisk, intuitiv, erfarenhet. Den första externa källan är i den sufiska traditionen, sufimästaren som är bärare av Guds ljus. Den andra källan är Koranen. Men Koranen uppfattas som mer än bara en moralkod och en samling historia. Den uppfattas ha en djupare mening och då beskriva sufiernas själserfarenheter. Den kamp mellan det onda och det goda i Koranen är människans egen invärtes kamp mellan jagets egoism och Guds liv. Genom att tillämpa en allegorisk läsning av Koranen hjälper den sufierna i sin andliga resa. Men det räcker inte med dessa externa källor för att nå den rätta kunskapen. Det behövs mer. Förnuftet kan visa oss på vad Gud inte är. Men för att lära sig om hans kärlek och barmhärtighet behövs intuitiv, erfarenhetsmässig kunskap. Vägen till den typen av kunskap går bara genom mystikens smala väg, där den andlige mästaren har en viktig nyckelroll.

Vägen till frälsning är självförnekelsens väg. Genom att dö från sina begär och sin egoism rensas sufiernas hjärta så att det kan reflektera Gud som en spegel. Självförnekelsens död leder

till jagets utplåning och pånyttfödelse. Vägen till insikt börjar med underkastelse och fortsätter med tro, dygd, fattigdom, förnedring, hänförelse osv. Rent praktiskt tar man sig hjälp av utarbetade tekniker. Man börjar med att repetera ”det finns ingen Gud utom Gud” med syftet att rena sinnet från yttre intryck. Efter detta fortsätter man med fler stadier varav det sista är extas, vilket innebär förening med Gud.

Avslutning

Jag skulle vilja avsluta med två citat från Ferros arbete:

”Sammanfattningsvis kan sufismen uppfattas som en andlighet där islam, nyplatonism, gnostiska element, östkyrklig kristendom och österländsk esoterism har blivit uppblandade till att utgöra en mångfacetterad andlighet under det muslimska sfärens paraply. Det är en andlighet där individen med hjälp av rätt teknik och rätt lärare anses kunna förenas med Gud i en mystisk erfarenhet, utan behov av en försonare.”

”För övrigt anser jag, utifrån min egen erfarenhet som f.d. muslim, att insikten i sufisk andlighet är mycket viktig för den som avser arbeta bland muslimer i olika delar av världen.”

Sufismen påverkar, så vitt jag förstår det, stora delar av det muslimska samfundet. Mängder av muslimer utöver världen är mer eller mindre influerade av sufiska tankegångar. Därför är det viktigt för oss som kristna att ha en grundläggande förståelse för sufismen för att vara bättre utrustade i vårt möte med muslimer och i vårt uppdrag att predika evangelium för alla folk. Världens muslimer är förmodligen den enskilt största utmaningen för den kristna kyrkan. Därför borde vi göra allt vi kan för att förstå dem bättre så att vi på ett bättre sätt kan presentera Jesus för dem och ge dem möjlighet att bejaka honom som Herre och Frälsare.

Källförteckning

Mehmedovic, Muzafer Ferro; *Sufism, mötesplats mellan Islam och Kristendom?*, Örebro, 2002